

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Тўйчиева Гулҳаё Мухаммадаминовна ¹

¹ Чирчиқ давлат педагогика университети, мустақил-
тадқиқодчиси

КАСБИЙ-БИЛИШ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Аннотация: ушбу мақолада замонавий таълим жараёнида бўлажак мутахассисларда касбий-билиш компетенциясини ОТМда талабаларнинг касбий-билиш компетенцияларини шакллантириш, уларнинг билим олиш фаолиятини мустақил амалга ошириш, билиш фаоллигининг ўсишига, ўз-ўзини ривожлантиришга, мустақил таълимга ёрдам берувчи фаолиятни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари ёритилган.

Таянч иборалар: касбий-билиш компетенцияси, мустақил билиш, билиш фаоллиги, ўз-ўзини ривожлантириш, мустақил таълим, метод, таълим, дарс, билим олиш, шахсий хусусият.

Замонавий таълим тизимининг энг асосий вазифаларидан бўлажак мутахассисларнинг касбий маҳоратини, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини такомиллаштиришни таъминловчи касбий-билиш компетенцияларини шакллантириш ҳисобланади.

Касбий-билиш компетенцияси – бу, билиш фаолиятининг кўникма ва малакалар мажмуаси: шахсий фаолияти муваффақияти учун режалаштириш, таҳлил қилиш, рефлексия, ўз-ўзини баҳолаш механизмларини эгаллаш; ностандарт вазиятларда, муаммоларни эвристик методлар билан ечишда фаолият методларини эгаллаш; ўлчаш малакаларини эгаллаш, билишнинг статистик ва бошқа методларидан фойдаланишдир [105].

Касбий-билиш компетенцияларини шакллантириш функциялари қуйидагилардан иборат:

Талабаларнинг билим олиш фаолиятини мустақил амалга ошириш, ўқув мақсадларини қўйиш, уларга эришиш учун зарурий восита ва методларни топиш, улардан фойдаланиш, жараёни ва фаолият натижаларини назорат қилиш ҳамда баҳолаш имкониятларини таъминлаш;

узлуксиз таълимга тайёргарлиги асосида шахснинг гармоник ривожланиши учун ва уларни ўзи амалга ошириш учун шароит яратиш;

ҳар қандай предмет соҳасида билимларни муваффақиятли ўзлаштириш, кўникма, малака ва компетентлиги шакллантиришни таъминлаш.

Таълим мазмунига қўйилаётган замонавий талаблар ҳамда янгиланган таълим мазмунининг ҳаётда тўлақонли ўрнини топиб, кутилган натижаларни бериши учун тажриба-синовдан ўтказилиши, унинг натижалари асосида такомиллаштирилиши, ундан кейингина амалиётга жорий этилиши мақсадга мувофиқ.

Касбий-билиш компетенцияларини шакллантиришда талабаларга индивидуал ёндашиш катга аҳамиятга эга. Уни амалга оширишнинг воситаларидан бири бу, ҳар бир талабанинг шахсий хусусият ва имкониятларига қараб таълим беришдир.

У билим ва кўникмаларнинг ҳар бир талаба томонидан мустақкам ўзлаштирилишини таъминлашга, унинг билиш компетенциясини ҳамда билимни мустақил топа билишини шакллантиришга, бу билимни турли амалий масалаларни ечишда ижодий ишлата билишни ўргатишга қаратилган жараёни ўқув фаолиятида ҳал қилувчи рол ўйнайди.

Касбий-билиш компетенцияларини шакллантириш қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- талабаларни топшириқлар мазмуни билан таништириш, уни бажариш бўйича тушунча бериш, кичик гуруҳни шакллантириш;
- тасаввур қилиш: талабанинг билиш ҳақидаги дастлабки тасаввурларини шакллантириш;
- эгаллаш: билимларни эгаллаш ҳамда мустақкамлаш жараёнини амалга ошириш;
- такомиллаштириш: талабаларнинг билиш компетенцияларини шакллантиришни амалга ошириш, билимларини чуқурлаштириш, камчиликларни бартараф этиш;
- якуний: талабаларнимустакилишбажаришгатайёрлашвабилимларинишакллантиришниамалга ошириш.

Дарсжараёнидоталабаларбилишфаолиятинибошқаришбирнечаомилларгабоғлиқ. Уларнингэнгасосийлариданбириўқитувчиталабаларниўзфанигақизиқтираолишидир. Буердафақатқизиқишгина психик жараёнларвауларнингидрок, диққат, хотира, тафаккурва ирода кабифункцияларигаижобийтаъсиркўрсатади.

Ўқитувчи томонидан дарсда ва дарсдан ташқари вақтларда талабанинг мустақил изланишга ва янги билимларни ўз хоҳиши ва қизиқишлари асосида ўрганишга, муаммоли жараёнларни ўзи ҳал этишга интиладиган ностандарт вазиятларни яратилиши керак.

Ўқув фаолиятида бир хил методда ахборотларга асосланган билим бериш яна бошқа бир методда эса фақат ҳаракатлардан иборат билим бериш жараёни ҳам зерикашни, бифарқликни вужудга келтириши мукин.

Талабаларда фанни ўрганишга, ўзлаштиришга бўлган қизиқишни шакллантиришда фанларни ўрганишнинг зарурлиги, инсон ҳаётида катта аҳамиятга эгалига ва ўз олдига қўйган мақсадларга эришиш учун билим олиш кераклигини талабаларга тушунтириш муҳим жараён ҳисобланади.

Ўрганилаётган мавзу олдинги ўрганилган билимлар билан ҳамда талабанинг кундалик фаолияти, яшаш тарзи билан алоқадорликда боғлаб тушунтирилса, бу жараён шунчалик талабаларга қизиқарлироқ бўлади.

Ўқув материални талабаларни қизиқтирадиган нарсалар билан боғлаб тушунтириш ҳам, уларни дарсга қизиқтиришда муҳим рол ўйнайди.

Талабаларни бажарган ишларини тез-тез назорат қилиш билан бирга нафақат качиликларини балки талабанинг ютуғларини айтиб рағбатлантириш ҳам талабаларнинг ўқув-билиш компетенцияларини оширади ва фанга бўлган қизиқишини янада уйғотади.

Дарсда мустақил ишларнинг амалга оширилиши талабанинг эркинлигини таъминлайди, ишчанлик қобилиятини оширади, диққатини жамлай олиш қобилиятини тарбиялайди, хулқини яхшилади. Мустақил ишлар жараёнида талаба мустақил ўйлашга ўрганади. Мустақил ўйлашга ўрганган талабалар ўзлари билимларни мустақил тарзда эгаллаши ҳамда муаммоларни таҳлил қила олиши мумкин.

Шунинг учун ОТМлардоталабаларнинг мустақил фикрлаш операциялари (таҳлил қилиш, солиштириш, умумлаштириш, классификациялаш ва б.к)ни шакллантириш;

уларнинг билиш фаолиятига қизиқишларини;

талабанинг мақсадга эришишда фаоллиги, мустақиллиги, тиришқоқлигини стимуллаштириш;

фанлар бўйича ўзлаштиришларини мунтазам назорат қилиш;

дарсларда талабалар мустақил ишлари элементларини кенг жорий этиш билан ўқитиш методларини хилма-хиллиги;

талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш шаклини такомиллаштириш;

уларга индивидуал ёндашувни амалга ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидир.

Шу билан бирга, ОТМталабаси касбий-билиш компетенцияларини шакллантиришга фундамент бўлувчи таркибий фикрлаш операциялари (таърифлаш, таҳлил қилиш, таққослаш, умумлаштириш, хулоса чиқариш ва б.к.) ни ўзлаштиради:

таърифлаш - тушунчанинг аҳамиятини аниқлайди, асосини топади, бу тушунчани бошқа тушунчалардан фарқини кўрсатади, таърифлаш режасини айтади;

таҳлил қилиш - объектни, таҳлил қилишдан кўзланган мақсадни аниқлайди, муҳим қисмларга фикран ажратади, бўлаклар орасидаги боғланишларни кўрсатади, мантиқий боғланишни аниқлайди, солиштиради;

таққослаш – уларнинг ўшларини топади, асосий белгиларини ажрати болади, фарқли белгиларини топади;

умумлаштириш - мақсадни аниқлайди, объектнинг асосийларини ажрати болади, уларни таққослайди, умумлаштириш натижасида хулоса чиқаради;

хулоса чиқариш - ҳодисанинг юз бериш сабабини ҳамда унинг ўзига хослиги нимада эканлигини аниқлайди, ҳодисанинг юз беришини текширади: ҳодиса ҳар доим такрорланиб туради ёки бир марта кузатилади, ҳодисанинг юз бериш сабаби қайсилар, берилган ҳодисанинг юз беришига сабаб бўлган факторларни бир тизимга келтиради.

Юқоридагиларга таянган ҳода, ОТМда талабаларнинг касбий-билиш компетенцияларини шакллантириш уларнинг мустақил билишларига, билиш фаоллигининг ўсишига, ўз-ўзини ривожлантиришга, мустақил таълимга ёрдам берувчи фаолият (ўқув-бошқарув, ўқув-ахборот, ўқув-манتيкий) методларини ўзлаштиришга имкон беради.

Демак, ОТМ талабаларида фаолиятнинг барча турлари – билиш доираларининг такомиллашишига таъсир кўрсатади, ўз ечимларига нисбатан мустақиллик ва ташаббускорлик юзага келади, ўз фикрини эркин баён этиш кўникмалари ривожланади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ибрагимов, А. А. (2017). Ўқитувчилар касбий ривожланишига илмий-методик ҳамроҳлик технологияси. *Современное образование (Узбекистан)*, (10), 30-41.
2. Гуломов. Х.Р. Раимов. ва бошқалар. “Таълим–тарбия сифати ва қирралари”. Т; «Фан ва технологиялар». 2004. Бетлар. 9.
3. Тайлақов Н.И. Узлуксиз таълим тизими учун информатикадан ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг илмий педагогик асослари. Монография. –Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлатнашриёти, 2005. – 160 б.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: «Фан», 2005. 206 б. 20.
5. Ernazarova G.O. The oretical basis of preparation of future teachers for professional pedagogical activity *Academic Research in Educational Sciences*, 3(1), 1057-1065. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-1-1057-1065>
6. Bakhronovna, R. M. (2022). Formation Of Ecological Culture Of Primary School Pupils Through Natural Sciences (Example Of 2nd Grade Science Textbook). *Journal of Positive School Psychology*, 6(11), 418-422.
7. Jamilovna, N. D. (2021). SINF RAHBARINING KOMPETENTLIGINI OSHIRISH YO ‘LLARI. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. *SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 2(4), 118-125.
8. Sharipboevna, F. G. Cognitive Approach to Literature Education: Memory, Thinking and Cognition. *JournalNX*, 549-551.